

ANTONI FERRANDO FRANCÉS

O

**BRES O TROBES
EN LLAORS
DE LA
VERGE MARIA**

Estudi i edició crítica

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

OBRES O TROBES
EN LLAORS DE LA VERGE MARIA

(València, 1474)

COL·LECCIÓ CINC SEGLES

SÈRIE

Inutilitas librorum, 3

DIRECCIÓ

M. JESÚS GARCÍA MATEU (Universitat de València)

ANA BARBETA (Universitat de València)

CONSELL ASSESSOR

ISABEL GARCÍA-MONGE CARRETERO (Ministerio de Cultura y Deporte)

ÓSCAR LILAO FRANCA (Universidad de Salamanca)

JULIÁN MARTÍN ABAD (Biblioteca Nacional de España)

YOLANDA RUIZ ESTEBAN (Biblioteca Nacional de España)

JAVIER TACÓN CLAVAÍN (Universidad Complutense de Madrid)

BARRY TAYLOR (British Library)

PAOLO TINTI (Università di Bologna)

GENNARO TOSCANO (Bibliothèque Nationale de France)

**OBRES O TROBES
EN LLAORS DE LA VERGE MARIA**

(València, 1474)

Estudi i edició crítica
d'Antoni Ferrando Francés

Edita:

Publicacions de la Universitat de València

<https://puv.uv.es>

publicacions@uv.es

Biblioteca Històrica de la Universitat de València

<https://www.uv.es/bibliotecahistorica>

bibhistorica@uv.es

Institució Alfons el Magnànim

<https://www.alfonselmagnanim.net>

magnanim@dival.es

© De l'estudi i l'edició crítica,
Antoni Ferrando Francés, 2025

© *D'aquesta edició:* Universitat de València, 2025

Il·lustració de la coberta:

Lluís Despuig agenollat davant la imatge de la Mare de Déu.

Detall de *La Virgen del caballero de Montesa*. Paolo de San Leocadio
(posterior a 1482). Museu del Prado.

Coordinació editorial: Maite Simón

Maquetació: Celso Hernández de la Figuera

Correcció: Elvira Iñigo

ISBN (IAM): 978-84-1156-115-0

ISBN (UV): 978-84-1118-649-0 (paper)

ISBN (UV): 978-84-1118-658-2 (PDF)

Edició digital

*Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment,
ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació,
en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic,
per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.*

ÍNDIX

PRÒLEG, <i>per</i> Enric Benavent Vidal, <i>arquebisbe de València</i>	15
INTRODUCCIÓ.....	19

I.

EL CERTAMEN VALENCIÀ DE 1474

1. ELS PRECEDENTS	27
2. ELS PROTAGONISTES INSTITUCIONALS	33
2.1 Lluís Despuig.....	33
2.2 Els membres del jurat.....	43
2.3 La confraria de Sant Jordi	47
2.4 Jaume Pérez de València	58
3. EL PROTAGONISTA INTEL·LECTUAL: BERNAT FENOLLAR	63
3.1 L'organització del certamen.....	63
3.2 El dilema en la concessió del premi.....	67
3.3 El procés d'elaboració de l'exemplar per a la impremta de Lambert Palmart	69
3.4 Els límits de la correcció lingüística	74
3.5 Els interrogants de la impressió	78
3.6 L'absència de la <i>Salve Regina</i> de Pere Vilaspinosa	81
3.7 Una nota sobre la posteritat de l'incunable	84

4. ELS POETES. UN PERFIL BIOGRÀFIC	87
4.1 Jordi Centelles	93
4.2 Joan Roís de Corella.....	96
4.3 Bernat Fenollar.....	105
4.4 Francí de Castellví.....	112
4.5 Francesc Barceló.....	114
4.6 Lluís Alcanyís.....	116
4.7 Joan de Nàjera.....	118
4.8 Berenguer Cardona.....	119
4.9 Pero Péreç	120
4.10 Joan Verdansa	121
4.11 Joan Moreno	123
4.12 Antoni Vallmanya	124
4.13 Lluís Monyós.....	126
4.14 Joan Gamissà.....	127
4.15 Narcís Vinyoles	128
4.16 Joan Sobrevero	134
4.17 Joan Llançol.....	135
4.18 Genís Fira.....	137
4.19 Miquel Peres.....	138
4.20 Bernadí Vallmanya.....	143
4.21 Pere de Sivilla.....	145
4.22 Llorenç Diamant	147
4.23 Joan de Santcliment	148
4.24 Bartomeu Salvador.....	152
4.25 Joan Verdansa menor de dies	152
4.26 Lluís Català	154
4.27 Bartomeu Dimas	155
4.28 Un castellà sens nom.....	157
4.29 Francí de Vilalba	158
4.30 Joan del Bosch.....	159
4.31 Andreu o Jaume (?) Gassull	159
4.32 Lluís Garcia.....	164
4.33 Bernat Despuig.....	165
4.34 Jerònim Montsó	167
4.35 Francesc de Sant Ramon	167
4.36 Mateu Esteve	168
4.37 Pere Alcanyís	169

4.38	Jaume Roig.....	170
4.39	Pere Bell.....	173
4.40	Joan Vidal.....	174
5.	ELS POEMES. UNA APROXIMACIÓ.....	175
5.1	Resposta de Jordi Centelles.....	184
5.2	Resposta de Joan Roís de Corella.....	184
5.3	Resposta de Bernat Fenollar.....	185
5.4	Resposta de Francí de Castellví.....	186
5.5	Resposta de Francí de Castellví en llengua castellana.....	187
5.6	Resposta de Francesc Barceló.....	187
5.7	Resposta de Francesc Barceló en llengua castellana.....	188
5.8	Resposta de Lluís Alcanyís.....	188
5.9	Resposta de Joan de Nàjera.....	189
5.10	Resposta de Berenguer Cardona (I).....	190
5.11	Resposta de Berenguer Cardona (II).....	192
5.12	Resposta de Pero Péreç.....	191
5.13	Resposta de Joan Verdansa.....	191
5.14	Resposta de Joan Moreno en nom de Iolant d'Urrea.....	192
5.15	Resposta d'Antoni Vallmanya.....	192
5.16	Resposta de Lluís Monyós.....	193
5.17	Resposta de Joan Gamissà.....	193
5.18	Resposta de Narcís Vinyoles en llengua toscana.....	194
5.19	Resposta de Narcís Vinyoles (I).....	195
5.20	Resposta de Joan Sobrevero.....	195
5.21	Resposta de Joan Llançol.....	196
5.22	Resposta de Genís Fira.....	196
5.23	Resposta de Miquel Peres.....	197
5.24	Resposta de Bernadí Vallmanya.....	197
5.25	Resposta de Pere de Sivilla.....	199
5.26	Resposta de Llorenç Diamant.....	200
5.27	Resposta de Joan de Santcliment.....	200
5.28	Resposta de Bartomeu Salvador.....	201
5.29	Resposta de Joan Verdansa, menor de dies.....	202
5.30	Resposta de Lluís Català.....	203
5.31	Resposta de Bartomeu Dimas.....	203
5.32	Resposta d'un castellà sens nom.....	204
5.33	Resposta de Francí de Vilalba.....	205

5.34	Resposta de Joan del Bosch.....	205
5.35	Resposta d'[Andreu/Jaume] Gassull	206
5.36	Resposta de Lluís Garcia.....	206
5.37	Resposta de Bernat Despuig	207
5.38	Resposta de Narcís Vinyoles (II)	207
5.39	Resposta de Jerònim Montsó.....	208
5.40	Resposta de Francesc de Sant Ramon.....	208
5.41	Resposta de Mateu Esteve.....	209
5.42	Resposta de Pere Alcanyís.....	209
5.43	Resposta de Jaume Roig	210
5.44	Resposta de Pere Bell	211
5.45	Resposta de Joan Vidal.....	212
5.46	Resposta de Bernat Fenollar en nom de la Verge Maria	213

II.
OBRES O TROBES
EN LLAORS DE LA VERGE MARIA

EDICIÓ CRÍTICA

[PRÒLEG].....	221
LO CARTELL.....	223
1. <i>Resposta del noble don Jordi Centelles, tirant a la joia, en llaor de la Verge Maria..</i>	226
2. <i>Resposta de mestre Corella, ab rims estramps, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia</i>	229
3. <i>De mossén Bernat Fenollar. Preàmbol dreçat a l'espectable senyor frare Lluís Despuig, Mestre de Muntesa e Visrei en lo Regne de València</i>	233
4. <i>Respon mossén Francí de Castellví, en llaors de la Verge Maria, tirant a la joia.....</i>	237
5. <i>Ell mateix, mossén Francí de Castellví, cavaller, per honor de la joia, en llaor de la Verge Maria, en llengua castellana</i>	241
6. <i>Resposta de mossén Barceló, cavaller, per la joia, en llaor de la Verge Maria.....</i>	245

7. Ell mateix, mossén Barceló, cavaller, per honor de la joia, en llaor de la Verge Maria, en llengua castellana.....	248
8. Resposta de mestre Alcanyís, mestre en Medicina, en llaors de la Verge Maria, per la joia	251
9. Resposta de mossén Joan de Nàjera, prevere, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia	254
10. Resposta de l'honorable e discret en Berenguer Cardona, notari, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	258
11. Lo mateix Berenguer Cardona, notari, a l'honor	261
12. Resposta d'en Pero Pèrç, notari, en llaor de la Verge Maria, a la joia	264
13. Resposta d'en Joan Verdansa, notari, a la joia, en llaor de la Verge Maria	267
14. Resposta feta per Joan Moreno, notari, en persona d'una noble e devota senyora apellada Ioland, lo qual nom està escrit en los principis de les següents cobles; e parla ella en llaors de la Verge Maria, tirant a la joia	270
15. Respon n'Antoni Vallmanya, notari, en llaor de la Verge Maria e per honor de la joia, en rims capfinit, maridats, encadenats e ab retronxa	273
16. Resposta feta per Lluís Monyós, notari, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia	277
17. Respon Joan Gamissà, notari, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia	280
18. Resposta de Narcís Vinyoles en llengua toscana, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	283
19. Lo mateix Narcís Vinyoles respon, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia.	288
20. Resposta de Sobrevero, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	291
21. Resposta de Llançol, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	294
22. Resposta de Genís Fira, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	297
23. Resposta de Miquelot Peres, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	300
24. Respon Bernadí Vallmanya, escriptent, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia ...	303
25. Resposta de mestre Pere de Sivilla, argenter, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	306
26. Resposta de mestre Llorenç Diamant, mestre d'escriure, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	310
27. Resposta d'en Joan Sentcliment, naiper, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia, en rims estramps	313

28. Resposta d'en Bertomeu Salvador, estudiant, en llaor de la Verge Maria, per honor de la joia	316
29 Resposta de Joan Verdansa, menor de dies, en llaor de la Verge Maria, en rims estramps, a la joia.....	319
30 Resposta feta per en Lluís Català, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	322
31. Resposta de Bertomeu Dimas, en llaor de la Verge Maria, en rims estramps, per la joia	325
32. Resposta de un castellà sens nom, lo qual dix en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	328
33. Resposta de Vilalba, en llaor de la Verge Maria, dita per honor	332
34. Resposta de Joan del Bosch, ciutadà de Xàtiva, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	335
35. Resposta de Gassull, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	338
36. Resposta de Lluís Garcia, escrivent, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia	341
37. Resposta d'en Bernat Despuig, en llaor de la Verge Maria, tirant a la joia.....	344
38. Narcís Vinyoles, per honor, en llaor de la Verge Maria.....	348
39. Respon Jerònim Montsó, per honor, e en llaor de la Verge Maria	352
40. Respon Francesc de Sant Ramon, per honor, e en llaor de la Verge Maria.....	355
41. Resposta d'en Mateu Esteve, en llaor de la Verge Maria per honor de la joia	358
42. Respon mestre Pere Alcanyís, metge de Xàtiva, per honor de la joia, en llaor de la Verge Maria Cobla esparça invocant auxili divinal	361
43. Respon mestre Jacme Roig, mestre en Medecina, en llaor de ta Verge Maria, tirant a la joia	365
44. Respon mestre Pere Bell, en llaor de la Verge Maria, dient a la joia.....	369
45. Respon mossén Joan Vidal, prevere de la Seu de València, en llaor de la Verge Maria, dient a la joia	372
46. Respon la gloriosa Verge Maria, presentant la sua coronació als seus devots, per honor de la joia	375
[RESUM DE L'ACTA DE CONSTITUCIÓ DEL JURAT I DE CONCESSIÓ DE LA JOIA]	378
SENTÈNCIA	379
DISPOSITIO	382

III.
BIBLIOGRAFIA

Edicions de les <i>Trobes</i>	385
Bibliografia instrumental	388
Bibliografia general.....	391

IV.
ÍNDIX ANTROPONÍMIC

413

V.
FACSÍMIL

427

PRÒLEG

El pas dels anys ha esborrat moltes mostres de la nostra cultura escrita, especialment la que es transmetia per via manuscrita. Les pèrdues han afectat també el llibre imprès, bé perquè el seu suport material era feble, o bé perquè el seu contingut deixava de suscitar interès o no casava bé amb els gustos de l'època. Això mateix li degué passar a l'opuscle que conté les *Obres o trobes en lahors de la Verge Maria* (València, 1474), perquè només ens n'ha arribat un exemplar. Així ho considera l'autor del llibre que ara presentem, Antoni Ferrando, que sosté que l'absència de notícies sobre les *Trobes* fins a l'últim terç del segle XVII es podria explicar perquè les poesies que reproduïa ja no responien als gustos estètics i a la sensibilitat religiosa de l'humanisme, de l'erasmisme i de la reforma tridentina que s'imposen al segle XVI. També hi degueren contribuir, entre altres factors, la feblesa material de l'enquadernació original i l'escassa valoració del llegat medieval, expressat en valencià, del llibre de les *Trobes*, en un moment que l'alta cultura de la monarquia hispànica s'expressava en castellà. En tot cas, hem tingut la sort que s'ha preservat l'únic exemplar que coneixem. L'incunable passà del convent de Predicadors de la ciutat de València a la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, en virtut de les expropiacions dels béns eclesiàstics ordenada el 1835 pel ministre liberal Mendizábal. S'hauria pogut perdre, com en altres casos, en el trasllat d'un lloc a l'altre, però no ha sigut així i, gràcies a això, s'han pogut preservar les riques informacions que el llibre aporta sobre la vida literària i religiosa de l'últim terç del segle XV.

Jo afegiria encara dos factors més que podrien haver contribuït a la preservació de les *Trobes*, ni que siga amb un sol exemplar. En primer lloc, la contribució de les biblioteques dels convents i dels monestirs a la conservació del llegat religiós transmés de generació en generació, encara que fora per respecte als avantpassats i a la tradició. En segon lloc, l'advertiment, per part dels teòlegs siscentistes preocupats per la qüestió immaculista, que moltes de les poesies del llibre feien una abrandada defensa dels arguments immaculistes.

Certament, la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria no va ser proclamada com a dogma fins al 1854, per decisió del papa Pius IX. Però molts segles abans ja

s'havien produït intents de declarar-lo com a tal. Com bé recorda Antoni Ferrando, segurament el millor coneixedor de la literatura religiosa valenciana, la catedral de València celebrà un gran certamen el 1440 per l'alegria que causà la notícia que el concili de Basilea havia declarat com a dogma de fe el misteri de la Immaculada Concepció de Maria. Però el papa Eugeni IV (1431-1447) preferí no ratificar l'acord conciliar a fi d'evitar dissensions al si de l'Església. Les diferències teològiques entre els partidaris i els detractors de la doctrina immaculista no eren de fons –la plenitud de gràcia de Maria–, sinó de matís –sobre el moment en què Maria adquirí la plenitud de gràcia. Els immaculistes, especialment els franciscans, defenien que la plenitud de gràcia l'havia adquirit Maria *ab aeterno*. Els no immaculistes, especialment els dominicans, defenien que Maria l'adquirí immediatament després de la seua concepció en el ventre de santa Anna. En no haver estat ratificada pel papa, la posició immaculista continuà com a qüestió oberta. En temps del papa Alexandre VII (1655-1667), l'immaculisme tornà a rebre un nou impuls des de Roma. I València celebrà molt solemnement les disposicions pontificies favorables al culte de la Immaculada Concepció. Seria en eixe context, segons Ferrando, quan es descobrí el valor teològic del llibre de les *Trobes* i, en conseqüència, se'l va enquadrar amb una coberta de pergamí en què figurava un títol no original en castellà, *Poema Valenciano de la Concepción*. És així com el descriví el trinitari Josep Rodríguez en el seu repertori bibliogràfic titulat *Biblioteca Valentina*, on el va presentar com un aplec de poemes en favor de la Immaculada Concepció.

Ara bé, el llibre de les *Trobes* no és en realitat un text estrictament immaculista, sinó de lloança dels diversos atributs i invocacions de Maria: Mare de Déu, tota *pulchra*, mitjancera entre Déu i la humanitat, eternament preelegida, sempre verge, reina dels cels, llir entre espines, rosa fragant, refugi dels pecadors, etc. I, òbviament, per a molts poetes, sempre immaculada. En eixe sentit, les *Trobes* són un autèntic retaule de mariologia medieval. Entre els teòlegs que inspiraren aquells poetes només s'expliciten els noms de sant Bernat de Claravall i de Joan Duns Escot.

Gràcies al llibre d'Antoni Ferrando, podem gaudir no sols d'una acurada reproducció facsímil del text de 1474, que millora les reproduccions fotogràfiques anteriors, sinó d'un estudi i d'una edició que ens endinsa en el context i en el text de l'obra. Fins ara comptàvem amb alguns treballs en què se solia posar l'èmfasi en el fet que les *Trobes* haurien sigut el primer text literari de la Península Ibèrica que es va beneficiar de l'invent de Gutemberg. Ara, l'autor de l'estudi examina qüestions poc ateses en treballs anteriors. Així, dedica una considerable extensió a la biografia dels dos grans protagonistes institucionals del certamen marià de 1474: Lluís Despuig, mestre

de Montesa i virrei de València, i Jaume Pérez de València, bisbe auxiliar de València en representació del seu titular, el cardenal Rodrigo de Borja, vicecanceller de l'Església, que residia a Roma. Del primer destaca els seus servicis a la Corona, que li van meréixer un nomenament, el de virrei, generalment reservat als membres de la família reial o de l'alta noblesa. Del segon, que era agustinià –com el papa actual, Lleó XIV–, remarca el seu prestigi com a teòleg, que s'ha mantingut intacte durant segles –jo mateix he tingut ocasió d'ocupar-me'n–, i de la seua fama de santedat, que ha perdurat amb el temps. Sempre s'ha subratllat que el seu comentari sobre el *Magnificat* va influir en Martí Luter, que havia sigut frare agustí.

L'estudi de Ferrando també ha incidit notablement en la ubicació i en les circumstàncies de la celebració del certamen. És una informació molt valuosa, ja que no queda rastre de la casa de la confraria de Sant Jordi, que estava situada en el carrer dels Ballesters de la Ploma, on se celebrà el certamen poètic de 1474, ni tampoc de l'església de Sant Jordi, que donava a la plaça de Sant Jordi (ara de Rodrigo Botet). L'església de Sant Jordi, seu de l'orde de Santa Maria de Montesa, era el temple on els feligresos valencians i els cavallers de l'orde podien admirar el famós retaule de Sant Jordi o del Centenar de la Ploma, hui a Londres. En ell es venerava la Verge de les Victòries, imatge que es conserva actualment en l'església de Sant Andreu i que se suposava que era del temps del rei en Jaume. L'un i l'altre edifici van ser derrocats al segle XIX. Per una altra banda, les notes biogràfiques que teníem abans sobre una bona part dels poetes concursants a la citada justa poètica s'han transformat ara en unes biografies considerablement ampliades i corregides gràcies a noves recerques. Els poemes s'analitzen no sols des del punt de vista literari, sinó també des de l'angle religiós, amb indicació de les principals fonts bíbliques i litúrgiques en què han begut els poetes. L'anàlisi del vessant teològic i paralitúrgic de les *Trobes* és una contribució ben interessant per a l'estudi de la història del pensament i de la vida religiosa de la València de les últimes dècades del segle XV.

Una altra novetat del llibre de Ferrando, que el 1983 ja va publicar una edició filològica de les *Trobes*, és que ara ens presenta també una edició que combina la fidelitat a la llengua del text, de gran interès per a conèixer el valencià del segle xv, amb una modernització merament gràfica, que en facilita la lectura a les persones no avesades al valencià medieval. A més a més, les notes sobre les poesies aporten els equivalents moderns de les paraules i de les formes medievals de les *Trobes* que hui ja no s'usen, cosa que és d'agrair. No cal dir que l'estudi i l'anotació crítica de les *Trobes* també han de satisfer l'atenció dels lectors més diversos, ja que comenten el text des de múltiples perspectives.

En resum, es tracta d'un llibre que presta un gran servici tant als interessats en la dimensió literària i històrica de les *Trobes* com als que busquen el seu vessant religiós. La publicació és una manera molt oportuna de commemorar el 550 aniversari de l'edició de les *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria*, un llibre dotat d'una alta càrrega històrica, per ser el primer llibre imprés en llengua romànica en tota la Península Ibèrica. I ho va ser precisament a València, el cap i casal del Regne.

ENRIC BENAVENT VIDAL
Arquebisbe de València

INTRODUCCIÓ

El llibre que el lector té entre les mans pretén oferir-li un estudi i una edició crítica dels textos que conté l'incunable valencià que es coneix com a *Obres o trobes en lahors de la Verge Maria* (1474), un exemplar únic en el món, que la Biblioteca Històrica de la Universitat de València té el privilegi de conservar. L'incunable és de notable interès per a la història cultural de la península Ibèrica i, en concret, per a la de València, ja no sols pel fet de ser el primer llibre en llengua romànica que s'hi va editar, sinó també perquè està escrit en valencià, la llengua del regne de València en un moment de plenitud del Segle d'Or de les nostres lletres i quan el cap i casal era la capital cultural de la Corona d'Aragó, la ciutat més important de la península, llavors amb uns 70.000 habitants, i una de les més populoses d'Europa. Com a recull de les composicions presentades al certamen en llaors de la Verge Maria, procedents dels més diversos estrats socials del regne de València, és un document de valor impagable per a conèixer la vida socioliterària de la ciutat de València dels darrers anys del regnat de Joan II (1458-1479), l'últim rei privatiu de la Corona d'Aragó. Però també és ben rellevant per a la història de la impremta, ja que, entre les llengües filles del llatí, només el toscà s'avançà a la nostra en la impressió d'un text literari en vulgar, el *Canzoniere* de Petrarca (Roma 1471). En canvi, el primer text literari en francès que s'estampà foren les *Chroniques de France* (París 1476) i el primer en castellà, les *Coplas de Vita Christi*, de fra Íñigo de Mendoza (Zamora 1482).

Durant molts anys s'havia considerat que el llibre que conté les *Trobes*, que, tal com ens ha arribat, no porta data d'impressió ni nom de l'impressor, era el primer text imprès de la península Ibèrica. Se suposava, amb molt de fonament, que s'havia imprès a València poques setmanes després de la celebració del certamen poètic en llaors de la Verge Maria que convocà Lluís Despuig, virrei de València, l'11 de febrer de 1474. Ara se sap que hi hagué textos que s'estamparen poc abans, entre els quals el *Sinodus Segoviensis*, més conegut com a *Sinodal de Aguilafuente*, un opuscle en llatí que conté les actes del sínode diocesà que se celebrà a Segòvia el 1472 i que es publicà el mateix any. I també se sap que a València s'imprimiren textos en llatí abans de 1474

(Martín Abad 2024). Ara bé, cap dels textos impresos abans de les *Trobes* reuneix les característiques i l'interés excepcional del nostre llibre, que, efectivament, es degué publicar el mateix any 1474. Com bé ha posat en relleu recentment Josep Lluís Martos (2023d), les *Trobes* és el primer cançoner imprés en terres hispàniques. Però cal dir que les *Trobes* és prou més que un cançoner, ja que no es limita a un mer recull de versos. És la primera crònica hispànica d'un certamen poètic complet, ja que dona compte de tots els detalls de l'organització i la celebració de la justa literària (temàtica, convocant, lloc de la celebració, jurat, premi, modalitat de les composicions, participants amb breus referències biogràfiques, incidències, sentència i veredictes). Més encara, el llibre també serví de pauta per a publicació de les obres trameses a futurs certàmens, molt prolífics a la ciutat de València en les darreres dècades del segle XV i primeres del XVI. Ara sabem també, per raons tipogràfiques, que l'estampador hagué de ser Lambert Palmart, el primer gran impressor establert a València, a qui devem l'edició d'obres tan importants com la *Bíblia* atribuïda a Bonifaci Ferrer (1478), els *Furs de València* (1482) i *Lo Crestià*, d'Eiximenis (1483).

El certamen que donà lloc al llibre de les *Trobes* també ha tingut una gran rellevància des del punt de vista de la història política, cultural i religiosa. Les poesies que s'hi presentaren no són les d'un certamen més, convocat per un ciutadà ric o per una corporació eclesiàstica, com era freqüent en l'època, sinó el resultat d'una convocatòria que partia del virrei de València, en la celebració de la qual va intervenir el més gran teòleg valencià de l'època, el bisbe de gràcia Jaume Pérez de València, que representava el bisbe titular de la ciutat, el cardenal Rodrigo de Borja, vicescancer de l'Església i futur papa Alexandre VI. En el certamen de 1474 van convergir les figures literàries més importants de l'època, com Joan Roís de Corella, Jaume Roig, Bernat Fenollar i Narcís Vinyoles, i una representació àmplia i molt variada de tots els estaments de la societat valenciana, que converteixen les *Trobes* en un document sociològic de primer ordre. Finalment, les *Trobes* es van fer ressò dels debats teològics de l'època al voltant de les prerrogatives de la Verge Maria, fins i tot és un dels primers documents que li atribueixen literalment el paper de *mediadora* entre Déu i la humanitat en l'economia de la salvació.

A pesar de les limitacions esteticoliteràries de les composicions, fruit del caràcter convencional que sol tenir la poesia de certamen en general, el llibre ha conservat incòlume un gran valor simbòlic, associat als inicis de la impremta en la península Ibèrica, a la singularitat de la justa poètica que el motivà i al fet de ser un exemplar únic en el món. Tanmateix, crida l'atenció l'absència de notícies sobre l'incunable

fins a la darrereria del segle XVII, conseqüència indubtable del procés de transculturació que patí la Corona d'Aragó des de principis del XVI. El redescobriment erudit del llibre al segle XVIII fou insuficient perquè fora motiu de commemoració el 1774, però posà les bases perquè la Renaixença el reivindicara com una fita fonamental en el procés d'introducció de la impremta i de revaloració de la llengua del país. El 1874, alguns prohoms de la Renaixença el recordaren amb la celebració d'un certamen pòetic, amb el projecte de reeditar-lo i amb els primers intents de reconstruir una biografia mínima dels seus protagonistes. El certamen de 1874 se celebrà (Pastor Banyuls 2017, Viciano 2022), però la reedició de l'incunable amb la biografia dels poetes que hi apareixen hagué d'esperar vint anys, quan Francesc Martí Grajales reeixí a publicar-ne una transcripció i a dedicar una primera aproximació biogràfica a cada un dels poetes concursants.

La primera edició filològica de les *Trobes* va aparèixer el 1974, amb motiu del cinqué centenari de la publicació de l'obra. En curà l'edició Manuel Sanchis Guarner, que va modernitzar gràficament alguns aspectes del text, bé que sense anotació crítica. Aquella edició filològica i la reproducció facsímil del text en un sol volum, realitzada per Artes Gráficas Soler, va ser sufragada per la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València. Es presentà com «la primera obra literària impresa amb caràcters mòbils de la Península Ibèrica» (Sanchis 1974: XLI). Uns mesos abans, Lluís Guarner Pérez (1974b), n'havia publicat una altra edició facsímil per encàrrec de l'Instituto Nacional del Libro Español, amb l'objectiu de commemorar el cinqué centenari del «primer incunable español», encara que ja se sabia que el 1472 s'havia publicat a Segòvia el *Sinodus Segoviensis*. Però l'Instituto Nacional del Libro Español i Lluís Guarner (1974a, 1974b) preferiren apostar per la fama del primer incunable ibèric conegut per la majoria dels bibliògrafs i aprofitar els estudis introductoris per a publicar les primeres notícies sobre la introducció de la impremta a Espanya. Sanchis (1974: XLV) no deixà de remarcar que el *Sinodal* segovià no era «pròpiament un llibre», sinó un opuscle legislatiu no destinat al públic en general. El treball de Sanchis Guarner va ser objecte d'una nova edició el 1979, ara a càrrec de Vicent García Editores.

En el context de la celebració del 500 aniversari de la publicació de les *Trobes*, és a dir, el 1974, el mateix professor Sanchis Guarner em va demanar que adoptara com a tesi doctoral un estudi sobre els certàmens poètics valencians de l'època. La tesi, defensada el 1976, va ser publicada el 1983, en versió revisada, amb el títol d'*Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*. No cal dir que l'estudi i l'edició de les *Trobes* hi ocupà un lloc central. Va ser una edició filològica que, a diferència de la del meu mestre,

reproduïa el text amb les grafies originals i comptava amb unes notes explicatives mínimes. En el context d'un estudi molt més ampli sobre el món dels certàmens valencians, va ser una primera aproximació filològica a les *Trobes*, que pretenia remeiar l'absència d'una edició crítica.

Després d'aquelles iniciatives dels anys setanta es van publicar algunes edicions facsimilars i algunes reimpressions de les transcripcions anteriors de les *Trobes*. Però s'ha avançat poc en l'estudi del text i del context de l'obra. L'excepció, pel que fa a l'estructura material de l'incunable, ha estat coberta sòlidament amb el minuciós treball de Josep Lluís Martos (2023d), *El primer cancionero impreso y un pliego poético incunable*, i, pel que fa al context editorial, amb aportacions puntuals, com el monogràfic sobre els primers anys de la impremta que li dedicà el número 85 de la revista *Recerques: Història, Economia, Cultura* (2024), sota la coordinació d'Antoni Furió. El pretext de la dedicació d'aqueix número de *Recerques* a la introducció de la impremta ha estat precisament la commemoració per part de la Universitat de València del 550 aniversari de la publicació de les *Trobes*. En aquest cas, el record d'aquella efemèride ha estat acompanyat per una exposició ben interessant, *Trobes: 550 anys de la impremta a València*, coordinada per Antoni Furió, Rosa M. Gregori i Pau Viciano, que s'ha pogut admirar al Centre Cultural La Nau durant una gran part del 2024. Ara bé, es trobava a faltar una atenció més específica al text de les *Trobes* i als seus protagonistes, especialment a aquells que el van convocar, jutjar, avalar i editar. Han passat cinquanta anys des que es commemorà el cinqué centenari de les *Trobes*, i la filologia i la història han generat noves recerques que demanaven una actualització d'aquell esforç investigador de 1974. L'objectiu del present llibre és precisament cobrir aquests dèficits tan bé com hem sabut i pogut.

En efecte, calia no sols una edició crítica de les *Trobes*, sinó una actualització sobre el marc material del certamen, sobre els organitzadors i concursants i sobre les composicions que s'hi presentaren. Calia una revisió i correcció a fons de la biografia i la identitat de molts dels protagonistes i una major atenció no sols al *màner* intel·lectual de la justa poètica, Bernat Fenollar, sinó a tots els personatges que van fer possible el certamen. Era inajornable una revisió a fons de la meua edició filològica de 1983 tant pel que fa a la fixació crítica d'un text transmés amb notables errors mecànics i tipogràfics com pel que fa a la interpretació del seu contingut. Mamprendre aqueix estudi era una exigència científica. Calia, d'altra banda, facilitar l'accés als textos i paratextos de les *Trobes* al major nombre possible de lectors, no sempre amb estudis suficients per a entendre fàcilment alguns aspectes de llengua i

contingut. No han passat debades 550 anys des de l'edició de les *Trobes*, en què s'han produït uns canvis lingüístics i culturals ben notoris que ens allunyen d'aquell món encara medieval. Ja ho va advertir Francesc Martí Grajales (1894: 15), que, a més a més, va remarcar que «otra de las dificultades que se presentan para obtener un éxito [de comprensión] apetecible [de las *Trobes*], es la difícil inteligencia de muchas de las palabras usadas, cuyo verdadero sentido se desconoce en la actualidad». Fer present el nostre passat és també una exigència moral. Una exigència que ha comportat actualitzar les informacions lingüístiques, literàries i culturals de què disposàvem per fer més comprensible el text en el seu context. Ara, l'índex antroponímic ens facilita els recorreguts per la geografia literària de l'època. Només han estat exclosos de l'índex els *nomina sacra* i els noms dels estudiosos citats que figuren ja en la bibliografia.

En conseqüència, s'han posat al dia les dades biobibliogràfiques sobre els protagonistes de la justa poètica, s'ha aprofundit en l'estudi de cada composició i s'ha aportat una edició crítica que conjumina dos criteris: la reproducció fidel de l'original amb una modernització gràfica del text, sempre respectuosa de les seues particularitats lingüístiques, i una anotació generosa sobre el text tant pel que fa a l'hermenèutica com a l'ecdòtica i a la filologia, és a dir a l'estudi de les formes, de les construccions i del lèxic, especialment de l'inusitat. Així doncs, l'estudiós de la filologia podrà observar, en l'edició actual, unes esmenes importants respecte de l'edició de 1983 —de fet, n'és des del punt de vista textual una correcció— i el lector no familiaritzat amb la llengua i la cultura del segle XV valencià hi trobarà unes orientacions bàsiques per a la comprensió de l'original. En tot cas, uns i altres podran acarar l'edició filològica d'ara amb l'acurada reproducció facsimilar del text original de les *Trobes* que s'incorpora al present volum, obtinguda de l'edició digital que en va fer l'any 1974 la Universitat de València després de la restauració de l'incunable (en línia: <https://trobes.uv.es/permalink/34CVA_UV/1adh3me/alma991006954459706258>). D'aquesta manera, els interessats de tota mena podran aproximar-se còmodament a la materialitat de la joia bibliogràfica que és l'incunable de les *Trobes*.

He parlat en tot moment de les *Trobes* com a títol de l'incunable per tal de referir-m'hi de forma abreujada i còmoda, ja que és un llibre que ens ha arribat sense títol original. Però ja al començament d'aquests mots liminars he usat la proposta de títol que crec que li escau en una descripció bibliogràfica: *Obres o trobes en lahors de la Verge Maria*, que és com Bernat Fenollar, el curador de l'incunable, encapçalà literalment el pròleg o *introit* de l'obra: «Les obres o trobes davall scrites, les quals tracten de lahors de la sacratíssima Verge Maria [...]». Hi ha raons addicionals que

reforcen aquest criteri. En primer lloc, el fet que *obres* és el terme amb què els poetes de certamen coetanis solien designar les seues composicions; en segon lloc, el fet que les edicions més importants dels certàmens poètics de l'època comencen precisament amb el nom d'*Obra*. Així l'*Obra de la sacratíssima Concepció de intemerata Mare de Déu* (1487) o l'*Obra a llaors de benaventurat lo senyor sant Cristòfol* (1489). L'única discrepància amb la literalitat dels mots inicials del pròleg és l'ús de la preposició *en* per *de* en «de lahors». Però aquesta opció està ben justificada, perquè *en llaors* és la construcció que aleshores començava a imposar-se, tal com s'adverteix en les rúbriques de les composicions de Francí de Castellví, de Lluís Alcanyís i de Joan Moreno que apareixen en les *Trobes* i en les d'altres poetes de l'època, bé que en covariació amb *a llaors*, que, com acabem de veure, és la que figura en el títol de l'*Obra* dedicada a sant Cristòfol. En optar per *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria* combinem fidelitat a la tradició bibliogràfica i coherència amb la present edició gràficament modernitzada.

No podria acabar aquestes ratlles sense expressar la meua profunda gratitud als investigadors, citats de diverses maneres al llarg del treball, que m'han ajudat en alguns aspectes de caire històric, i als responsables i personal tècnic de les institucions que han fet possible el llibre que tenim en les mans. Una menció ineludible a Elvira Iñigo, Maite Simón i Celso Hernández de la Figuera, per la cura exquisida que hi han posat. I un agraïment especial als professors Mateu Rodrigo i Josep Martines, sempre sol·licitos davant de qualsevol consulta, i a monsenyor Enric Benavent, arquebisbe de València, que ha tingut l'amabilitat de prologar-lo. Ja he dit que el llibre és una actualització en profunditat de la part central de la meua tesi doctoral. Però per a mi té encara una connotació emotiva afegida: tracta la temàtica amb què, fa cinquanta anys, em vaig iniciar en els estudis de filologia valenciana. Per tant, és també un motiu més per a manifestar la meua profunda gratitud als meus mestres, a la Universitat de València, que la va avalar acadèmicament el 1976, i a la Institució Alfons el Magnànim, que la va publicar el 1983, les dues mateixes institucions que ara l'editen conjuntament. És un nou homenatge a la cultura del meu estimat país.

COL·LECCIÓ CINC SEGLES

SÈRIE
Inutilitas librorum, 3

La introducció de la impremta en la península Ibèrica s'ha lligat tradicionalment a la publicació de les *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria* (1474) a València, ciutat que té l'honor d'haver imprès el primer llibre en llengua romànica de tota la península. Tanmateix, quasi sempre s'oblida que aquesta llengua romànica va ser el valencià.

En aquest llibre s'analitzen les composicions i les circumstàncies de la impressió i s'actualitza la biografia dels convocants, membres del jurat i concursants, amb notables correccions respecte del que se sabia. És la primera edició crítica de l'obra, que esmena nombroses errades tipogràfiques fruit d'aquella primera impremta. L'edició, en grafia modernitzada i acompanyada del facsímil de l'obra, inclou una rica anotació de gran utilitat tant per als investigadors com per a un públic ampli.

Antoni Ferrando Francés és catedràtic emèrit de Filologia Catalana de la Universitat de València i doctor *honoris causa* per la Universitat d'Alacant. Especialista en història de la llengua i de la cultura i en edició filològica de textos, és autor de nombrosos estudis sobre Jaume I, sant Vicent Ferrer, Ausiàs March, *Curial e Güelfa*, *Tirant lo Blanc*, Pere Jacint Morlà, Teodor Llorente i Manuel Sanchis Guarner, entre altres.

